

Anna Rekas *

M. Strzyż (red.), Perspektywy rozwoju regionu w świetle badań krajobrazowych
Problemy Ekologii Krajobrazu PAEK,
2004, Kielce, s. 189-201
ISBN 83-919881-8-X
ISBN 83-91541-3-4

Parki krajobrazowe województwa śląskiego jako czynnik rozwoju turystyki oraz element ochrony krajobrazu kulturowego

Wstęp

Województwo śląskie obejmuje obszar o bardzo urozmaiconym krajobrazie. W jego skład wchodzi tereny górskie (Beskid Mały, Śląski i Żywiecki), wyżyny (Śląska i Krakowsko-Częstochowska), pogórza (Śląskie i Cieszyńskie) oraz płaskie tereny Kotliny Raciborskiej i Oświęcimskiej. Na tak zróżnicowanym terenie, zachowało się prawdziwe bogactwo przyrody, zarówno żywej jak i nieożywionej. Śląsk (choć jest to bardzo szerokie pojęcie), a więc i województwo śląskie kojarzone jest wyłącznie z obszarem mocno uprzemysłowionym, bez zieleni. Rzeczywiście, krajobraz centralnej części województwa jest w dużym stopniu przekształcony przez pokopalniane wyrobiska i sztuczne hałdy. Jednak nawet w rejonach silnie zurbanizowanych zachowały się miejsca z nie zmienioną przez człowieka dziką przyrodą. Bogactwo przyrody województwa śląskiego chroni kilka parków krajobrazowych oraz liczne rezerwaty. Ogółem na terenie województwa śląskiego powstało 60 rezerwatów przyrody. W celu usprawnienia działalności parków krajobrazowych województwa, w 2000 r. powstał Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego.

W skład tego Zespołu wchodzi osiem PK: Żywiecki PK, Załęczański PK, PK „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”, PK „Beskidu Małego”, PK „Beskidu Śląskiego”, PK „Stawki”, PK „Orlich Gniazd”, PK „Lasy nad górą Liswartą”. Poza tym zarówno na terenie parków jak i całego województwa powstały miejsca podlegające szczególnej ochronie tj. rezerwaty przyrody. Rezerwaty przyrody jak i parki krajobrazowe chronią nie tylko bogactwo przyrody w sensie krajobrazu naturalnego, ale i krajobraz kulturowy przez który rozumie się „obszar objęty ochroną ze względu na naturalne właściwości środowiska oraz walory naukowe, estetyczne i turystyczne. Na

---

* Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach, Samodzielny Zakład Turystyki i Rekreacji, ul. Mikołowska 72 A, 40-065 Katowice, e-mail: rekasa@hotmail.com

terenie parku krajobrazowego obowiązuje zakaz inwestycji powodujących degradację walorów środowiska...” (Encyklopedia ...1996).

Poza wspomnianymi formami ochrony na terenie województwa powołano pomniki przyrody (w sumie 1098) i użytki ekologiczne (w sumie: 67)¹. Pozwala to na lepszą ochronę nie tylko w parkach, ale również poza obszarami parków, na terenach silnie zurbanizowanych.

W opracowaniu podjęto próbę podsumowania dotychczasowej działalności parków krajobrazowych oraz naświetlenia planów działania Zespołu Parków Krajobrazowych na lata następne, z uwzględnieniem „programu rozwoju turystyki, rekreacji i wypoczynku na obszarze województwa śląskiego”. Program ten został zainicjowany przez wojewodę śląskiego.

Metoda, jaką się posłużono to przede wszystkim analiza dostępnej literatury, „programu rozwoju turystyki, rekreacji i wypoczynku na obszarze województwa śląskiego” oraz wywiady z pracownikami parków krajobrazowych.

1. Ochrona przyrody

Z ośmiu parków krajobrazowych pięć w całości leży w województwie śląskim. Zajmują one powierzchnię 186 680 ha, z czego 2 356 ha powierzchni parków jest pod dodatkową ochroną w postaci rezerwatów przyrody (tab. 1).

W woj. śląskim powstało także 23 rezerваты poza terenami parków krajobrazowych o łącznej powierzchni: 1266,61ha.

1.1. Rezerваты w parkach krajobrazowych województwa śląskiego

Park Krajobrazowy to obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze kulturowe i historyczne, a przede wszystkim walory krajobrazowo-estetyczne. Zadaniem parków krajobrazowych jest zachowanie oraz popularyzacja i upowszechnianie wspomnianych wyżej wartości w warunkach racjonalnego zagospodarowania². W województwie śląskim istnieje 8 parków krajobrazowych. Na terenie parków znajduje się w sumie 37 rezerwatów przyrody . Rezerваты przyrody³ powoływane są w celu ochrony obszarów z zachowanymi (w stanie naturalnym lub mało zmienionymi) ekosystemami, z określonymi gatunkami zarówno roślin jak i zwierząt oraz elementami przyrody nieożywionej.

---

¹ *Województwo śląskie, Informator turystyczny 2002*, s.37. Wyd. przez Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice 2002 oraz Materiały szkoleniowe kursu przewodników turystyki pieszej PTTK, Wieczorek E., 2001, *Obszary chronione województwa śląskiego*, przygotowane przez Katowicki Oddział Regionalny PTTK –Regionalną Pracownię Krajoznawczą. Katowice s. 5.

² Strona internetowa Zespołu Parków Krajobrazowych województwa śląskiego - <http://www.zpk.com.pl/index1.php?strona=przyroda>

³ j.w

Tabela 1. Parki krajobrazowe województwa śląskiego

Table 1. Landscape parks in Silesian Province

Park Krajobrazowy	Powierzchnia (ha)	Strefa ochronna parku (ha)	Rok powstania parku	Ilość rezerwatów na terenie parku	Powierzchnia rezerwatów (ha)	Ilość ścieżek edukacyjnych na terenie parku	Ścieżki projektowane
Żywiecki Park Krajobrazowy	35.870	21.790	1986	10	415,07	5 ⁴	1
P K Beskidu Śląskiego	38.620	22.285	1998	7	616,87	5	0
P K Beskidu Małego	16.540 ⁵ (25.770)	10.243 (22.253)	1998	3	140,15	1 ⁶	0
P K „Orlich Gniazd”	48.388 ⁷ (59.706)	59.383	1980	10	660,81	5 ⁸	1
P K „Stawki”	1.800	wspólna z PK Orlich Gniazd	1980	1	32,27	brak	0
P K „Lasy nad Górną Liswartą”	38.701	12.045	1998	4	71,2	brak	1
Załęczański P K	820 ⁹ (17.527)	2.629	1995 (1978)	1	12,7	brak	brak
P K „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”	49.387	14.010	1994	1	407,88	1	2

5² - objaśnienie w przypisie

Źródło; Opracowanie własne na podstawie: "Informator o Zespole Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego" wyd. Zespół Parków Krajobrazowych, Dąbrowa Górnicza 2000, oraz: „Województwo Śląskie, Informator turystyczny 2002” Wyd. przez Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego. Katowice 2002

Na terenie Żywieckiego PK utworzono 10 rezerwatów:

- „Butorze” (powstał w 1961 r., powierzchnia – 30,68 ha),
- „Śrubita” (powstał w 1957 r., powierzchnia – 24,99 ha),
- „Oszast” (powstał w 1971 r., powierzchnia – 47,31 ha),
- „Romanka” (powstał w 1963 r., powierzchnia – 98,45 ha),
- „Pod Rysianką” (powstał w 1970 r., powierzchnia – 27,54 ha),
- „Gawroniec” (powstał w 1995 r., powierzchnia – 23,69 ha),

⁴ W tym jedna ścieżka została odnowiona

⁵ Część parku krajobrazowego „Beskidu Małego” leżąca w województwie śląskim w nawiasie podano wielkość całkowitej powierzchni parku.

⁶ Ścieżka opisana w przewodniku, bez wyznaczenia w terenie.

⁷ Część parku krajobrazowego „Orlich Gniazd” leżąca w województwie śląskim (dane z projektu planu ochrony tego parku) W nawiasie podano całkowitą powierzchnię parku.

⁸ W tym dwie ścieżki odnowione i dwie nowe (jedna z 2001 r. i jedna z 2002 r.).

⁹ Część „Załęczańskiego” parku krajobrazowego leżąca w województwie śląskim. W nawiasie podano wielkość całkowitej powierzchni parku (leżące prawie w całości na terenie województwa łódzkiego).

- „Pilsko” (powstał w 1971 r., powierzchnia – 15,41 ha).
- „Dziobaki” (powstał w 1995 r., powierzchnia – 13,06 ha),
- „Muńcoł” (powstał w 1998 r., powierzchnia – 45,20 ha),
- „Pięć Kopców” (powstał w 1998 r., powierzchnia – 88,74 ha).

Łączna powierzchnia rezerwatów na terenie Żywieckiego Parku Krajobrazowego wynosi około 415 ha.

W obrębie Parku Krajobrazowego Beskidu Śląskiego powstało 7 rezerwatów przyrody:

- „Zadni Gaj” (powstał w 1957 r., powierzchnia – 6,39 ha),
- „Barania Góra” (powstał w 1957 r., powierzchnia – 97,71 ha),
- „Czantoria” (powstał w 1996 r., powierzchnia – 6,39 ha),
- „Wisła” (powstał w 1959 r., powierzchnia – 17,61 ha),
- „Stok Szyndzielni”(powstał w 1959 r., powierzchnia – 57,92 ha),
- „Dolina Łąńskiego Potoku” (powstał w 1998 r. powierzchnia – 46,98ha),
- „Kuznie” (powstał w 1996 r., powierzchnia – 7,22 ha).

Łączna powierzchnia rezerwatów w Parku Krajobrazowego Beskidu Śląskiego liczy około 617 ha.

Na terenie Parku Krajobrazowego Beskidu Małego utworzono 3 rezerваты przyrody:

- „Buczyna na Zasolnicy” (powstał w 1973 r., powierzchnia – 16,65 ha),
- „Madohora” (powstał w 1960 r., powierzchnia – 71,38 ha),
- „Szeroka” (powstał w 1960 r., powierzchnia – 52,12 ha),

Łączna powierzchnia rezerwatów w tym parku wynosi ponad 140 ha.

Na obszarze Parku Krajobrazowego „Orlich Gniazd” powstało 10 rezerwatów:

- „Zielona Góra” (powstał w 1953 r., powierzchnia – 19,66 ha),
- „Kaliszak” (powstał w 1953 r., powierzchnia – 14,33 ha),
- „Ostrężnik” (powstał w 1960 r., powierzchnia – 3,87 ha),
- „Parkowe” (powstał w 1957 r., powierzchnia – 159,90 ha),
- „Sokole Góry” (powstał w 1953 r., powierzchnia – 215,95 ha),
- „Góra Zborów” ((powstał w 1957 r., powierzchnia – 45 ha, położony poza granicą otuliny),
- „Bukowa Kępa” (powstał w 1995 r., powierzchnia – 52,8 ha),
- „Smoleń” (powstał w 1950 r., powierzchnia – 4,3 ha),
- „Góra Chełm” (powstał w 1957 r., powierzchnia – 12 ha),
- „Ruskie Góry” (powstał w 2000 r., powierzchnia – 153 ha), (2000) –153ha.

Ogółem powierzchnia rezerwatów w PK „Orlich Gniazd” wynosi: 660,8 ha

Na terenie najmniejszego w Polsce parku krajobrazowego - Parku Krajobrazowego „Stawki” znajduje się 1 rezerwat:

- „Wielki Las” (powstał w 1953 r., powierzchnia – 32,27 ha).

W obrębie Parku Krajobrazowego „Lasy nad Górną Liswartą” utworzono 4 rezerваты:

- „Cisy w Łebkach” (powstał w 1957 r., powierzchnia – 24 ha),
- „Cisy nad Liswartą” (powstał w 1957 r., powierzchnia – 22 ha),
- „Rajchowa Góra” (powstał w 1959 r., powierzchnia – 8,20 ha),
- „Góra Grojec” – (powstał w 1953 r., powierzchnia – 17 ha)17 ha (umiejscowiony w otulinie parku),

co daje w sumie: 71,2 ha powierzchni.

Na obszarze Załęczańskim Parku Krajobrazowym powstał 1 rezerwat:

- „Szachownica” (powstał w 1978 r., powierzchnia – 12,7 ha),

W Parku Krajobrazowym „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich” utworzono również 1 rezerwat:

- „Łęczczok” (powstał w 1957 r., powierzchnia – 407,88 ha).

W woj. śląskim powstały również 23 rezerваты poza terenami parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 1266,61 ha.

1.2. Restytucja muraw kserotermicznych

Jedną z form działalności Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego (ZPKWŚ), jest restytucja muraw kserotermicznych. Jej celem jest niedopuszczenie do pogorszenia a także poprawienie warunków siedliskowych populacji rzadkich i chronionych gatunków roślin i zwierząt, charakterystycznych dla stanowisk światłolubnych. Warunki te ulegają pogorszeniu wskutek ekspansji roślinności krzewiastej i młodych drzew, przez co następuje zmiana siedlisk suchych i słonecznych w siedliska zacienione i o przeciętnej wilgotności¹⁰. Restytucja muraw zachowuje i chroni stanowiska roślin i zwierząt światłolubnych.

Restytucje takie przeprowadzono w następujących miejscach: Sikorowa Skała w Smoleniu (1998), Zamek w Morsku – w (1999), Skała Biernatowa i Kyciowa – w 2000 r., Góra Birów koło Podzamcza (2000), Skały Zegarowe koło Smolenia (2001), Góry Towarne koło Olsztyna (2001). W planach Zespołu Parków Krajobrazowych na najbliższe 3 lata poczynając od 2003 r.¹¹, do restytucji muraw kserotermicznych przewidziane są miejsca: Skałki Straszynkowe koło Ryczowa, Wielki Grochowiec koło Ryczowa, Zielona Góra (szczytowa partia wzgórz); Góra Bukowie w Trzebnowie, Wzgórza koło Pabianic, Góra Wał koło Mstowa, Wzgórza Biakło i Lipówki koło Olsztyna, Skała Dupnica koło Ryczowa.

1.3. Plany ochrony parków krajobrazowych

Park krajobrazowy ma za zadanie ochronę przyrody i krajobrazu, ale w warunkach gospodarczego wykorzystania terenu. W praktyce więc bardzo dużo zależy od gmin niestety nie wszystkim gminom, zależy w równym stopniu na ochronie przyrody. Zgodnie z ustawą o ochronie przyrody, dopiero plany ochrony parków są podstawą do praktycznej realizacji ochrony. Taki plan posiadają w tej chwili (stan na październik 2002) jedynie Żywiecki PK (od 1998 r., jednak w tej chwili ze względu na zmiany w ustawie o ochronie przyrody jest on nieobowiązujący i wymaga aktualizacji) oraz PK „Orlich Gniazd” w części dawnego woj. częstochowskiego. Jest już gotowy projekt dla

---

¹⁰ dokumentacja Zarządu Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych w Katowicach (obecnie ZPKWŚ) „Restytucja muraw kserotermicznych w Dolinie Wodzącej Wody”, Dąbrowa Górnicza 1998 (sygnatura wewnętrzna X/115).

¹¹ Informacje uzyskane w Zespole Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego, od specjalisty ds. ochrony przyrody Pana Michała Górala.

całości twego ostatniego parku oraz PK „Stawki”(leżącego w otulinie PK „Orlich Gniazd”), wymaga on jedynie zaakceptowania przez wojewodę. Dla parków krajobrazowych „Lasy nad górną Liswartą” i ”Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich” uruchomiono procedury wstępne na wykonanie projektu planu ochrony¹².

Im szybciej powstaną plany ochrony parków, tym większa szansa na zachowanie i tak wystarczająco już zniszczonej przyrody województwa śląskiego.

2. Działalność edukacyjno–turystyczna ZPKWŚ

Zadaniem parków krajobrazowych jest ochrona przyrody, ochrona krajobrazu, jednocześnie udostępnienie ich terenów dla ludności i umożliwienie pełnienia im obszary także innej ważnej funkcji turystycznej i rekreacyjnej.

Zadanie to realizowane jest poprzez wydawnictwa książkowe, broszury, agitację, ośrodki dydaktyczne i organizowane w nich szkolenia, a także ścieżki edukacyjne w terenie.

2.1. Ścieżki przyrodniczo -dydaktyczne w parkach krajobrazowych

Jedną z form działalności edukacyjno–turystycznej ZPKWŚ są następujące ścieżki przyrodniczo-dydaktyczne:

Żywiecki park Krajobrazowy

1. Przyrodnicza ścieżka: Węgierska Górka – Romanka – Rysianka – Lipowska (czas przejścia ok. 9 godz.).
2. Przyrodnicza ścieżka dydaktyczna po rezerwacie „Grapa” w Żywcu (6 przystanków).
3. Przyrodnicza ścieżka – „Ujsoły i okolice” (najdłuższa w ŻPK).
4. Przyrodnicza ścieżka – „Masyw Wielkiej Raczy” (czas przejścia ok. 8–8,5 godz.).
5. Przyrodnicza ścieżka: Korbielów Kamienna–Pilsko–Sopotnia Wielka (2 dniowa wycieczka).

Park Krajobrazowy Beskidu Śląskiego

1. Ścieżka dydaktyczno-przyrodnicza na Baranią Górę doliną Czarnej Wisłki (czas przejścia ok. 3 godz. 16 przystanków).
2. Ścieżka dydaktyczna w grupie Klimczoka (dł. 16 km, czas jaki przewidziano na jej przejścia 8 godz.).

---

¹² Informacje dotyczące planów ochrony parków uzyskano w Zespole Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego od specjalisty ds. ochrony krajobrazu i dóbr kultury pani Izabeli Stando . Stan na październik 2002.

Parki krajobrazowe województwa śląskiego jako czynnik rozwoju turystyki...

3. Ścieżka przyrodniczo – leśna Czantoria (od górnej stacji wyciągu krzeselkowego na Czantorię i zejście w dwóch wariantach 3–4 godz. W kilku miejscach są wyznaczone przystanki)
4. Ścieżka przyrodniczo-dydaktyczna w Cygańskim Lesie (w południowej części Bielska-Białej). Długość trasy wynosi ok. 1,6 km, czas przejścia to ok. 2 godz., 5 stanowisk obserwacyjnych.
5. Ścieżka dydaktyczna po proponowanym zespole przyrodniczo krajobrazowym „Gościnna Dolina”.

Park Krajobrazowy Beskidu Małego

1. Ścieżka przyrodniczo-dydaktyczna w masywie Magurki, opisana w przewodniku bez wyznaczenia w terenie.

Park Krajobrazowy „Orlich Gniazd”

1. Ścieżka po rezerwacie „Góra Chełm” (odnowiona).
2. Ścieżka po projektowanym rezerwacie „Bagna Błędownskie” (odnowiona).
3. Ścieżka po Dolinie Wodącej (odnowiona–9 przystanków, dł. ok. 3 km, czas przejścia ok. 1,5 godz.).
4. Ścieżka po rezerwacie „Ostrężnik” (nowa ścieżka z 2001r na trasie znajduje się 8 przystanków + 1 tablica informacyjna).
5. Ścieżka po rezerwacie „Sokole Góry” (nowa ścieżka z 2002 r.).

Park Krajobrazowy „Stawki”: brak ścieżek.

Park Krajobrazowy Lasy nad Górną Liswartą: ścieżka w projektowaniu.

Załęczański Park Krajobrazowy: brak ścieżek.

Park Krajobrazowy „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”: ścieżka po parku przypałacowym w Rudach.

W poszczególnych parkach są także wytyczone szlaki turystyczne jednak jest to zakres działań PTTK i dlatego też w niniejszym opracowaniu nie rozwinięto tego tematu.

W 2002 r. oraz na wiosnę 2003 r. przewidziano projekty nowych ścieżek oraz renowację już istniejących¹³. Na wszystkie wymienione poniżej ścieżki uzyskano fundusze

z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Są to:

1. Ścieżka przyrodniczo-dydaktyczna „Korbielów, Kamienna– Pilsko– Sopotnia Wielka” (w Żywieckim Parku Krajobrazowym)-renowacja.
2. Ścieżka rowerowa „Pewel Mała–Węgierska Górka” (w Żywieckim Parku Krajobrazowym).
3. Ścieżka przyrodniczo – dydaktyczna po parku przypałacowym w Złotym Potoku (w Parku Krajobrazowym „Orlich Gniazd”)

---

¹³ Materiały Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego udostępnione przez specjalistę ds. ochrony przyrody pana Michała Górala.

4. Ścieżka dydaktyczna po rezerwacie „Góra Chełm” – renowacja (w Parku Krajobrazowym „Orlich Gniazd”)
5. Ścieżka po rezerwacie „Sokole Góry” (P K „Orlich Gniazd”) wykonana w 2002 r.
6. Ścieżka przyrodniczo – dydaktyczna „Lubockie–Stary–Brzoza–Pawelki” (w Parku Krajobrazowym „Lasy nad Górną Liswartą”)
7. Ścieżka dydaktyczna „Żywy Las” w Nędzy na terenie Nadleśnictwa Rudy Raciborskie (w Parku Krajobrazowym „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich).
8. Ścieżka przyrodniczo–dydaktyczna po rezerwacie „Łęczok” (w Parku Krajobrazowym „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”).

Ogólnie w ostatnim czasie odnowiono 5 ścieżek, wykonano 2 nowe (2001 r. i 2002 r.) oraz zaplanowano wykonanie 5 nowych ścieżek (na wiosnę 2003 r.).

2.2. Ośrodki edukacyjne w parkach krajobrazowych

Inna forma działalności edukacyjno–turystycznej, która może przyczynić się do wzmocnienia w przyszłości funkcji turystycznej są ośrodki edukacyjne

Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego posiada trzy takie ośrodki: w Złotym Potoku, w Rudach i w Smoleniu.

W ośrodkach tych odbywają się szkolenia (np. realizowany od 2000 r. program edukacji ekologicznej „krąg”¹⁴, (który ma spowodować aktywne włączanie się uczestników programu w działania proekologiczne), program spotkań dzieci niepełnosprawnych

z przyrodą i historią „Krajobraz wokół nas”; warsztaty (np. warsztaty dla nauczycieli i uczniów: „Czy opakowania muszą być uciążliwymi odpadami”), a także konferencje i sympozja. ZPKWŚ włącza się również w akcję sprzątania świata we współpracy ze szkołami (sugeruje tereny do posprzątania; rozsyła informacje do szkół, zapewnia najlepszym szkołom nagrody).

Działalność popularyzatorska i dydaktyczna ZPKWŚ realizowana jest nie tylko we wspomnianych ośrodkach, ale również w szkołach oraz w terenie na wycieczkach tematycznych i poprzez różnego rodzaju konkursy.

2.3. Prace w zakresie zagospodarowania turystycznego i edukacji na przykładzie wybranych rezerwatów P K „ Orlich Gniazd”

Zakres prac zagospodarowania turystycznego i edukacji dotyczy trzech rezerwatów tj. „Parkowe”, „Sokole Góry” oraz „Ostrężnik”¹⁵:

---

¹⁴ po raz pierwszy program ten został zrealizowany w dawnym województwie katowickim w 1998 r.

¹⁵ za: Krzysztof Pierzgalski, materiały własne

W rezerwacie „Parkowe” zlikwidowano dzięki biwakowisko przy drodze w kierunku Siedlca Janowskiego przez podoranie i posadzenie drzew. Zlikwidowano polankę użytkowaną jako biwakowisko zlokalizowaną na zachód od misy Źródła Zygmunta. Wymieniono ławki obok Źródeł Zygmunta, wykonano stopnie z kamienia wapiennego na zejściu do Źródła Elżbiety oraz usunięcie tamże betonowej cembrowiny. Zabezpieczono przed erozją (poprzez montaż belek hamujących spływ wód burzowych) odcinek szlaku czerwonego na podejściu do „Osiedla Wały”. Wytarasowano nowe dojście od parkingu do Źródła Zygmunta i umocniono ścieżkę do tych źródeł od zachodu (przez ułożenie stopni wapiennych). Zamontowano metalowe schody na zejściu do punktu czerpania wody w Źródle Zygmunta od zatoczki przy drodze Janów–Żarki. Wytyczono ścieżkę edukacyjną i zainstalowano tablice w punktach edukacyjnych. Zlikwidowano starą metalowo-murowaną wiatę przy rozejściu się dróg Janów–Żarki, Złoty Potok–Sielec Janowski, oraz organizacja punktu turystyczno-edukacyjnego przez ustawienie tablicy informacyjnej i zamontowanie trzech drewnianych zadaszeń wyposażonych w stoliki i ławki. Częściowo odsłonięto ostaniec „Brama Twardowskiego”.

W rezerwacie „Sokole Góry” wykonano montaż stopni drewnianych na podejściu do punktu widokowego na szczycie Sokolej Góry. Zorganizowano punkt widokowy na szczycie Sokolicy. Wytyczono ścieżkę dydaktyczną. Zabezpieczono przed erozją odcinka szlaku czerwonego przez wypełnienie wymyć rumoszem wapiennym i zainstalowano belki hamujące spływ wody.

W rezerwacie „Ostrężnik” zamontowano stopnie drewniane na podejściach do ruin. Zamontowano barierki od strony stromej stoku zamykające zejście do wywierzyisk. Przedstawione prace pozwoliły na skanalizowanie ruchu turystycznego z zachowaniem warunków ochrony przyrody.

3. Program Rozwoju Turystyki, Rekreacji i Wypoczynku na Obszarze Województwa Śląskiego

Województwo śląskie, posiada program rozwoju województwa pod nazwą: „Program Rozwoju Turystyki, Rekreacji i Wypoczynku na Obszarze Województwa Śląskiego”. Programem zostały objęte dwa wyodrębnione obszary województwa, północny i południowy. Obszar północny obejmuje teren Wyżyny Krakowsko- Częstochowskiej oraz tereny w zlewni Liswarty. Teren obszaru południowego obejmuje tereny Beskidu Żywieckiego, Śląskiego i Małego. „Głównym celem całego programu jest stworzenie podstaw do zrównoważonego rozwoju (nowe miejsca pracy) w/w obszarów przy wykorzystaniu ich naturalnego bogactwa, jakim są walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe.”¹⁶ Program ten związany jest z projektem opracowanym przez wojewódzką komendę OHP w Katowicach pod nazwą „Pierwsza Praca”. Program zawiera zadania,

---

¹⁶ „Program Rozwoju Turystyki, Rekreacji i Wypoczynku Na Obszarze Województwa Śląskiego”

które są uzupełnieniem projektów już realizowanych przez ZPKWŚ, np.: Program zagospodarowania doliny rzeki Wiercicy w ramach programu „Złota Kraina Pstrąga”, opracowanego przez gminę Janów (ok. 50 miejsc pracy). Jest on uzupełnieniem programu udostępnienia turystycznego obszaru położonego między rezerwatami przyrody „Parkowe” i „Ostrężnik” oraz ruinami strażnicy średniowiecznej w Suliszowicach.

Następnym przykładem jest zadanie zagospodarowania nieczynnego kamieniołomu „Kielniki” w gminie Olsztyn – utworzenie sztucznej ścianki wspinaczkowej i ekspozycji dydaktycznej, tj. utworzenie Parku Edukacji Przyrodniczo- Kulturowej, stwarzający w przyszłości około 10 miejsc pracy (uzupełnieniem tego zadania jest realizowany przez ZPKWŚ program udostępnienia i zagospodarowania turystycznego rezerwatu „Sokole Góry”). Innym przykładem zadań umieszczonych w „Programie rozwoju...” jest wdrożenie kompleksowego programu zagospodarowania miejscowości Podzamcze, tak zwanego „Szlaku Warowni Ogrodzienieckich” (około 50 miejsc pracy). Na tym terenie Parki Krajobrazowe prowadzą prace naukowo – badawcze (od 1990 r.) i wdrożeniowe (od 1997 r.) a elementy programu: „Szlak Warowni Ogrodzienieckich, jest jedynie uzupełnieniem tych prac.

W „Programie Rozwoju...” rekomenduje się również wdrożenie programów, które proponuje Starostwo Zawierciańskie m.in., programu „Smoleń (w gminie Pilica). Chodzi w nim o wykorzystanie obiektów zabytkowych do realizacji działalności edukacyjnej i rekreacyjnej. Jest to zadanie zbieżne z prowadzonym przez Parki Krajobrazowe programem naukowo – badawczo – wdrożeniowym, który obejmuje elementy zagospodarowania turystyczno-edukacyjnego wybranych obszarów „Doliny Wodącej”.

Realizowane zadanie „zagospodarowanie i udostępnienie turystyczne stanowiska różanecznika i zbiornika wodnego Brzoza – gmina Kochanowice – około 10 miejsc pracy przy obsłudze ruchu turystycznego”¹⁷ (zbieżne z programem ZPKWŚ).

Pomimo licznych zadań wyszczególnionych w programie rozwoju województwa, tylko nieliczne gminy podpisały porozumienie o ich realizacji i współpracy z parkami krajobrazowymi. Przykładem mogą tu być gminy: Herby, Kochanowice i Koszęcin, na których terenie położony jest Park Krajobrazowy „Lasy nad Górną Liswartą”. W ramach tego programu na terenie wymienionych gmin ma nastąpić:

- organizacja spływu potokiem Leśnica (ok. 0,5 km),
- zagospodarowanie zbiorników wodnych: Rusinowice i Piłka,
- utworzenie kompleksu sportowo- rekreacyjnego nad zbiornikiem wodnym w Olszynie (gm. Herby)
- adaptacja stawów na rzece Leśnica, a także rozbudowa infrastruktury turystycznej związanej z rekreacją i zbiorem runa leśnego (zaplecze sanitarne, parkingi, miejsca postoju, pola biwakowe).

Pomimo, iż w analizowanym programie ujęto bardzo wiele zadań służących rozwojowi turystyki poszczególnych gmin, niewiele można powiedzieć o praktycznym wdrażaniu w życie omawianego programu. Zdarza się, iż gminy planują zadania, które mogą być niezgodne z planami ochrony przyrody parków krajobrazowych np.

---

¹⁷ „Program Rozwoju Turystyki, Rekreacji i Wypoczynku na Obszarze Województwa Śląskiego”, s. 3.

„rozbudowa kompleksu sportów zimowych Korbielów–Sopotnia Mała”¹⁸ może oznaczać plany budowy wyciągu narciarskiego, przez który niebezpiecznie wzrośnie masowy ruch turystyczny (parki krajobrazowe są raczej nastawione na turystykę kwalifikowaną).

Generalnie można zauważyć, iż niewiele gmin jest zainteresowanych wdrażaniem omawianego programu. Świadczyć może o tym fakt, iż na pismo wysłane do gmin przez ZPKWŚ, z zapytaniem o plany przeznaczenia przez gminy środków na realizację programu wojewody, nie uzyskano wielu odpowiedzi. Na 38 pism wysłanych do gmin, 16 gmin w ogóle nie odpowiedziało. Tylko 22 gminy odpowiedziały na wyżej wspomniane pismo, w tym 8 gmin, iż przekażą informacje po ustaleniu budżetu na 2003 r.¹⁹ (program zatwierdzony został w marcu 2002 r.).

W ramach programu „Pierwsza Praca” w parkach krajobrazowych w znalazło zajęcie jako tzw. ekopatrole: 2 osoby w oddziale w Herbach (PK „Lasy nad Górną Liswartą”), 2 osoby w Smoleniu (PK „Orlich Gniazd), 4 osoby w oddziale w Żywcu (Żywiecki PK, PK Beskidu Śląskiego i PK Beskidu Małego.)

Podsumowanie

Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego jest strukturą organizacyjną zrzeszającą wszystkie osiem parków krajobrazowych w granicach województwa od

1 stycznia 2000 r. Główna siedziba ZPKWŚ mieści się w Będzinie z oddziałami w Złotym Potoku, Żywcu, Herbach oraz Rudach.

Aby chronić przyrodę nie wystarczy utworzenie jednostki chronionej ustawowo (np. rezerwat, Park Narodowy) najpierw należy dotrzeć do ludzi i nauczyć ich dbałości o środowisko. Żadne zakazy, czy nakazy nie zapobiegą degradacji środowiska, jeśli sam człowiek nie będzie chciał tego środowiska zachować w stanie naturalnym. Jedno jest pewne – nie chroni się czegoś czego wartości się nie zna, dlatego też jedną z ważniejszych funkcji jaką ma do spełnienia ZPKWŚ jest edukacja i wychowanie. Powinno powstać więcej ośrodków, w których można by przeprowadzać w atrakcyjny sposób pojedyncze lekcje z zakresu przyrody lub zielone szkoły (z naciskiem programu na „zielone”).

Bardzo dobrym przykładem działalności są zajęcia prowadzone przez oddział w Rudach, do których zajęć wykorzystywane są skanseny (np.: „Skansen Cysterskiego Górnictwa i Hutnictwa Rud Żelaza” czy „Skansen Kolei Wąskotorowej”). Edukacja ekologiczna musi być skierowana do różnych grup wiekowych, ze szczególnym naciskiem na grupę dzieci. Dlatego też niezbędna jest współpraca z dyrekcjami szkół i z nauczycielami. Z tego względu pożądane byłoby, do dotychczasowego stylu pracy parków krajobrazowych – tj. raczej „cichego”, choć konsekwentnego zabiegania o ochronę przyrody) dodanie stylu marketingowego, reklamującego naukę poprzez zabawę i rekreację.

---

¹⁸ „Program Rozwoju Turystyki, Rekreacji i Wypoczynku na Obszarze Województwa Śląskiego”, s. 6.

¹⁹ I. Stando materiały wewnętrzne ZPKWŚ, „Zestawienie informacji dotyczących zabezpieczenia środków w budżetach gminnych na rok 2003” z dnia 04.10.2002.

Większość dotychczasowych ścieżek przyrodniczo–dydaktycznych w parkach krajobrazowych opiera się jedynie na postawieniu w odpowiednich miejscach tablic informacyjnych lub ich opisie w przewodniku (bez wyznaczenia w terenie). Tablice przydatne są najczęściej zainteresowanym już wcześniej turystom, ale nie spowodują zainteresowania tematem przypadkowych osób. Tablice na ścieżkach powinny tworzyć „konspekt” zajęć, w których przyswajanie wiadomości i nauka o przyrodzie będzie przyswajana podczas zabawy. Na poszczególnych przystankach powinny być nie tylko opisy danego miejsca,

ale także zadania do wykonania. Jedynie coś, czego doświadczymy, odczujemy, zapamiętuje się na długo. Informacje tylko przeczytane szybko ulatują z pamięci.

Ustawienie w terenie tablic z gotowymi zadaniami (nie rezygnując z części informacyjnej), ma jeszcze jedną zaletę. Na tak przygotowaną trasę może się wybrać nawet nie zorientowany w temacie nauczyciel. Dobra zabawa podczas zajęć i gotowy konspekt zajęć na tablicach może przyczynić się do tego, iż nauczyciele chętniej będą wyjeżdżać na takie lekcje w terenie, co zwiększy liczbę przyszłych zwolenników ochrony przyrody.

Nie można rozmawiać o dobrej ochronie przyrody na terenie parku bez planu ochrony parku. W wypadku braku takiego planu bardzo wiele zależy od gmin, na której jest położony park krajobrazowy. Jak dotychczas tylko dwa z ośmiu parków krajobrazowych w województwie śląskim posiadają plan ochrony. Dla trzech następnych) planuje się stworzyć plan ochrony.

Rozpatrując wdrażanie „programu rekreacji, turystyki i wypoczynku na terenie woj. śląskiego” nasuwa się wniosek, iż nie wystarczy jedynie zainicjowanie takiego programu. Należy równocześnie uruchomić środki finansowe na jego realizację. Z pewnością mogłoby to zachęcić poszczególne gminy, do ujmowania rekomendowanych w programie zadań w swoich budżetach.

Środki na realizację zadań, zainteresowane jednostki (ZPKWŚ; gminy) mogą uzyskać z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, z Gminnego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, ze środków własnych, z Urzędu Wojewódzkiego a także ze środków unijnych. Ochrona naszego dziedzictwa przyrody zależy od współpracy tych jednostek. Można powiedzieć, iż wiele zależy od świadomości ekologicznej pracowników tych instytucji, którzy decydują o priorytetowych sprawach, na które przydzielają fundusze. Mając to na uwadze należy pamiętać, iż ich świadomość ekologiczna, zależy od tego, czy w przeszłości przywiązywano większą lub mniejszą uwagę do problemu ich edukacji ekologicznej. Dlatego też myśląc o ochronie przyrody w przyszłości, szczególny nacisk należy położyć na edukację w szkołach i po-przez mass-media. Szczególne pole do popisu mają tutaj parki krajobrazowe. Przed ZPKWŚ stoi duże wyzwanie. Należy mieć nadzieję, iż praca, która teraz realizuje (edukacja, ochrona) przyniesie zamierzone efekty. Efekty w postaci powstrzymania postępującej degradacji środowiska i ochrony przyrody oraz zachowania krajobrazu kulturowego.

Parks of landscape in Silesian Province as factor of tourism development tourisms and protection element of cultural scenery

Summary

It is not possible to consider best protection of nature on terrain of park without the plan of protection in park. In lack of such plan it depends very much from the county, where the landscape park is situated. As so far only two from landscape parks in Silesian Province possesses the plan of park's protection. For three next (inclusive PK "Rate", which is situated in cleading of landscape park "Eagles' Nests") it is being planned to create protection plans. On terrain of province there are eight parks and there is need to bring quickly a situation, in which all parks will have got the plan of protection. Because of so demoted environment, it is not possible to allow the further – already strong- destructions in nature, and plans of protection can prevent it in some degree. Considering initiation "Programme of recreation, tourism and rest in Province Silesian area" pushes conclusion that initiating of such programme is not sufficient. There is need to start concrete financial resources simultaneously onto its realizations. Surely it can encourage individual populaces, which count on recommended resources from The Province Administration to capturing in programme of assignments in their budgets.

Literatura

- Encyklopedia powszechna PWN*, tom 4, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 778.
- Informator o Zespole Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego*, 2000, Wyd. Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego Dąbrowa Górnicza.
- Krzysztof Pierzgalski, Materiały własne - niepublikowane.
- Program Rozwoju Turystyki Rekreacji i Wypoczynku na Obszarze woj. śląskiego*, Urząd Wojewódzki w Katowicach marzec 2002,
- Restytucja muraw kserotermicznych w Dolinie Wodącej Wody*, dokumentacja Zarządu Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych w Katowicach (obecnie ZPKWŚ) Dąbrowa Górnicza 1998 (sygnatura wewnętrzna X/115).
- Strona internetowa Zespołu PK województwa śląskiego, <http://www.zpk.com.pl/>
- Wieczorek E., 2001, Obszary Chronione województwa śląskiego, materiały szkoleniowe kursu przodowników turystyki pieszej PTTK, Katowicki Oddział Regionalny PTTK Regionalna Pracownia Krajoznawcza, Katowice.
- Województwo śląskie - informator 2002, 2002*, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice.
- Stando I., 2003, Zestawienie informacji dotyczących zabezpieczenia środków w budżetach gminnych na rok 2003, Materiały wewnętrzne ZPKWŚ.